

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

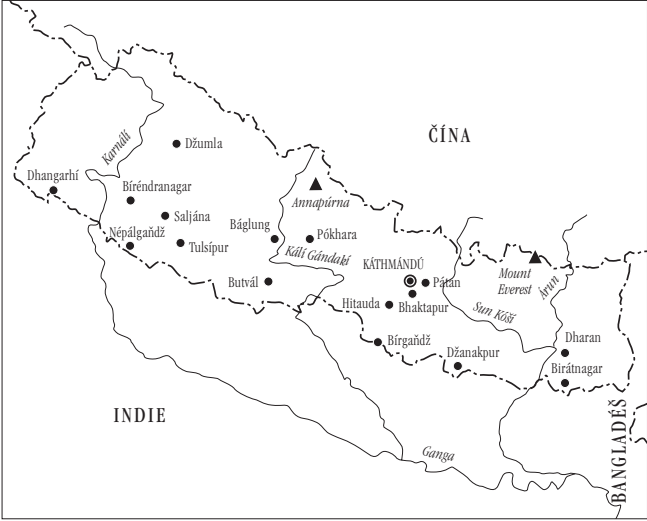
NEPÁL

*Stanislava
Vavroušková*

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Nepál

STANISLAVA VAVROUŠKOVÁ

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2008

© PhDr. Stanislava Vavroušková, CSc., 2008

© Libri, 2008

ISBN 978-80-7277-383-1

Obsah

- I. Země a lidé 9
 - Země pod Himálajem a její příroda 9
 - Povrch a vodní toky 9
 - Obyvatelé Nepálu a jejich etnické složení 10
 - Název země a Névárci 11
 - Počítání času 13
 - Bikramovský letopočet a nepálský kalendář 13

- II. Dějiny Nepálu do sjednocení země (1769) 15
 - Prehistorie a nejstarší osídlení v Káthmánské kotlině 15
 - Svědectví archeologie a duchovní svět nejstarších obyvatel 16
 - Kirátové a jejich prehistorický stát 18
 - Nejstarší historické státy 20
 - Království Liččaviů 20
 - Anšuarman a jeho doba 21
 - Süan-cang a jeho zpráva o Nepálu 22
 - Úpadek moci Liččaviů 23
 - Thákurové a Mallové 24
 - Král Džajasthitimalla, jeho potomci a konec říše 26
 - Nejstarší státy Káthmánské kotliny 28
 - Státní správa a územní členění 28
 - Daňový systém a vlastnictví půdy 29
 - Zemědělství, řemesla a obchod 30
 - Kultura a společnost nejstaršího historického období 31
 - Náboženství 31
 - Společnost a kastovní systém v Nepálu 32
 - Umění 34

- III. Vývoj Nepálu v letech 1769–1952 36
 - Sjednocení země a vznik Nepálského království 36
 - Politická roztržštěnost a utváření feudálních vztahů 36
 - Khasové a sociální integrace v 17. a 18. století 37
 - Gurkhové a sjednocení Nepálu 38

Pod vládou rodu Šáhů	40
Vláda regentů	41
Snahy Britů o ovládnutí Nepálu	42
První výboje Východoindické společnosti	42
Ohrožení nepálské nezávislosti a tzv. anglo-gurkhská válka	42
Mírová smlouva ze Ságaulí	44
Autokratický režim Ránů (1846–1950)	45
Vláda premiérů z rodiny Thápa	45
Krvavý palácový převrat 1846 a vznik autokratického režimu	46
Postavení vládnoucí elity	47
Nepálci jako nástroj britské politiky i armády	48
Nepál na prahu nového století a zrod politické opozice	50
Hospodářství a společnost po 2. světové válce	53
Krise režimu Ránů, demokratická opozice a vznik Nepálského národního kongresu	54
Dillíský kompromis a konec vlády dědičných premiérů	56
IV. Budování moderního státu	58
Monarchie a parlamentní demokracie	58
Oktrojaná ústava (1951) a rozvoj demokratického hnutí	58
Přímá vláda krále Tribhuvana	60
Vláda Národní demokratické strany	61
Správní reformy a 1. pětiletý plán hospodářského rozvoje	62
Ústava (1959), první demokratické volby a vláda Nepálského kongresu	63
Monarchistický režim paňčajatů	65
Převrat krále Mahéndry a paňčajatová „demokracie“	65
Ilegální opozice a zahraniční odboj	67
Referendum o formě vlády (1980) a krize 80. let	69
Demokratizace veřejného a politického života	71
Lidové hnutí (<i>džan ándólan</i>) a konec paňčajatového systému	71
Demokratická ústava a všeobecné volby	72
Volby 1999	74

Od království k republice	75
Krveprolití v královském paláci	75
Povstání maoistů a vláda premiéra Deuby	76
Výjimečný stav (2001–2002) a monarcha v akci	78
Pokus o mírová jednání s maoisty	80
Zánik demokratických institucí a nastolení přímé královské vlády	81
Dvanáctibodová dohoda opozice, lidové hnutí (2006) a obnovení demokratických institucí	82
Konec královských výsad	85
Nepokoje v terajích	86
Nepál republikou	87
V. Česko-nepálské styky	91
Bilaterální vztahy	91
Obchodní styky	92
Turistika a sport	93
Kulturní styky	94
Encyklopedické heslo	95
Důležité informace pro cesty do Nepálu	107
Víza, poplatky, specifické podmínky cestování	107
Zdravotní péče a podmínky jejího využití občany ČR	107
Peníze a platby, pracovní a prodejní doba	108
Zastupitelské úřady	109
Důležitá telefonní čísla	110
Internetové adresy	111
Jazyková první pomoc	112
Tabulky	114
Představitelé státu (panovníci, premiéři, rezidenti)	114
Chronologický přehled významných událostí	118
Doporučená literatura	123
Seznam použitých zkratk	124

I. Země a lidé

Země pod Himálajem a její příroda

Povrch a vodní toky Nepálské království je vnitrozemský stát, jehož historický vývoj je do značné míry dán jeho zeměpisnou polohou v klínu nejvyššího pohoří naší planety. Země je doslova uzavřena mezi dvěma velkými mocnými sousedy, Indií a Čínou, a nejbližší mořské pobřeží je vzdáleno více než 500 km. Zhruba tisíc kilometrů dlouhou severní hranici, oddělující Nepál od tibetské náhorní plošiny, tvoří masiv Vysokého Himálaje, liduprázdný a zčásti pokrytý ledem a věčným sněhem. Z něj vystupují impozantní vrcholky osmitisícových velikánů, Annapúrny, Makalu, Dhaulágiri, Ságarmáthy (Mt. Everestu 8 847 m) a dalších velehor. Vysoko položenými průsmyky procházejí prastaré obchodní cesty, které až donedávna umožňovaly jediné spojení mezi Indií a Tibetem. Na východě odděluje Nepál od Indie mohutná osmitisícová Káčaňdžunga a z ní vybíhající horská pásma. Většinu nepálského území na jih od „střechy světa“ pokrývá Nízký Himálaj (s maximální nadmořskou výškou 4 000 m) v Nepálu nazývaný Mahábhárat a jeho předhůří Siválik, jehož nejvyšší vrcholky nepřesahují 1 800 metrů nad mořem. Horské hřebeny se střídají s úrodnými a zčásti zalesněnými kotlinami zvanými *dúny*, které sestupují do indických rovin a přecházejí do tzv. *terají* (z hindského *taráí* – vlhký), žírných nížin porostlých hustou subtropickou džunglí. Od severu k jihu tudy spěchají četné řeky a říčky, které odvádějí své vody do Gangy. Pramení vesměs v ledovcích a na trvale zasněžených jižních svazích Himálaje, proto nemívají ani v létě nouzi o vodu, v době tání vysokohorských sněhů spíše hrozí povodněmi. Prudké horní toky nepálských řek, z nichž mnohé se pyšní mohutnými vodopády, lidé ještě nedokázali zkrotit. Proto v horách prakticky nenajdeme pevné mosty a k přechodu na opačný břeh dosud slouží tradiční bambusové a provazové lávky či brody. K významným řekám západního Nepálu patří Mahákálí a Karnálí, jejíž jeden

pramen vyvěrá u jezera Manasaróvar na úpatí posvátné hory Kailás v Tibetu. Centrálními oblastmi země protéká Kálí Gándakí, která se šesti hlavními přítoky tvoří říční systém známý jako Sapta Gándakí (Sedm Gándakí). Východní část Nepálu odvodňuje říční systém Sapta Kóší (Sedm Kóší), tvořený řekou Kóší s přítoky. Bohatými zásobárnami vody jsou půvabná vysokohorská jezera, zčásti ledovcového původu. Nejvýše položeným nepálským jezerem je Tilidžó (4 913 m), které se nachází severně od horského masivu Annapúrny, k nejznámějším jezerům patří Févatél v Pókharské kotlině, jezera Phók-sundó a Rúpátal. V horských oblastech si vodní toky prorazily hluboká údolí, a vytvořily tak těžko přístupné a navzájem izolované územní celky. Mezi Vysokým a Nízkým Himálajem vznikly patrně sopečnou činností rozlehlé mezihorské kotliny vyplněné úrodnou půdou jezerních a říčních nánosů. Největší z nich, Káthmánská kotlina, se stala kolébkou nejstarší nepálské civilizace.

Obyvatelé Nepálu a jejich etnické složení Obyvatelstvo Nepálu tvoří antropologicky a etnicky velice rozmanitou mozaiku, která vznikla dlouhodobým míšením kmenů a etnických skupin postupně osidlujících jeho pohostinné kotliny i strmá horská údolí. V současné době žijí ve východní a severní oblasti země hlavně etnické skupiny mongolského typu, jejichž předkové se do Nepálu přistěhovali většinou z Tibetu, na jihu a západě převažuje indoevropské (árjovské) obyvatelstvo původem z Indie. K mongolskému typu patří zejména Magarové, Gurungové a Tamangové, jejichž kmeny (s výjimkou tamanských zemědělců žijících v Káthmánské kotlině) obývají většinou horské oblasti. V horách severního Nepálu sídlí také Šerpové (proslulí horští průvodci a nosiči), Bhótiové, Sunvárové, Lepčové, Limbuové, Khambuové, Rájové a Thakaliové. Fyzickým vzhledem i jazykem se k této skupině řadí větší část antropologicky různorodých Névárců, kteří jsou nejvýznamnější složkou obyvatelstva Káthmánské kotliny. Indoevropané, dnes častěji nazývaní Indonepálci, se usazovali především v západních horách, v jižních oblastech a v terajích. Vedle nepočetných, avšak dominantních Gurkhů se k této skupině řadí Párvatiové, Tharuové (původně neárjovští nomádi) a v ne-

poslední řadě také poměrně nedávní migranti z různých částí Indie hovořící různými jazyky a dialekty. Indonepálští obyvatelé terají jsou známi také pod souhrnným názvem Madhěšové, který bývá odvozován od pojmu *madhjadéša* (střední země) – území mezi Nepálem a severoindickou nížinou.

Různorodému etnickému složení nepálské populace odpovídá i jazyková pestrost. Podle oficiálních údajů hovoří obyvatelé Nepálu téměř 40 různými jazyky a dialekty. Jazyky nepálského obyvatelstva náleží ke třem velkým jazykovým skupinám: tibetskobarmské jazyky, indoevropské a austroasijské. Mezi významné tibetskobarmské jazyky se řadí zejména névárština, která užívá indického písma dévanágarí, gurungština, tamangština a magarština. Indoevropské jazyky jsou zastoupeny nepálštinou (původně jazykem Gurkhů), maithilštinou, bhódžpurštinou, avadhštinou, hindštinou, urdštinou, pañdžábštinou či bengálštinou a dalšími jazyky. Austroasijskými jazyky hovoří potomci nejstarších obyvatel Nepálu, jejichž nepočtené zbytky vytlačili pozdější migranti do údolí Siváliku a do terají. Jako *lingua franca* slouží nepálština, která je státním jazykem země.

Jednotícím prvkem etnicky různorodé nepálské společnosti je náboženství. Zhruba devět desetin Nepálců se hlásí k hinduismu (lépe řečeno k některému z jeho kultů), necelá desetina jsou buddhisté a pouze 1 % vyznává islám. Hinduisté a buddhisté žijí v Nepálu mírumilovně vedle sebe již celá staletí, jejich náboženství se vzájemně ovlivňují, někdy se dokonce prolínají. Příkladem takové symbiózy jsou Névárci, kteří vyznávají oba systémy, přijali kastovní systém a na základě z Indie importovaných hodnot vybudovali vlastní svébytnou kulturu.

Název země a Névárci O původu slova Nepál (nepálsky *népál*) existuje celá řada úvah a spekulací, z nichž některé jsou přinejmenším značně pochybné. Spojení Nepálu s bájným indickým věštcem Némunim je zjevně výmyslem autorů nepálských středověkých kronik. Francouzský badatel Sylvain Levi vyslovil domněnku, že zemi daly jméno ašókové stromy, které jsou v Káthmánské kotlině známé pod názvem *né*. Nejpravděpodobnější teorie je založena na interpretaci výrazu *népá(ła)*, jehož první část (*né*) označuje v névárštině po-

svátne místo, v jazyce Lepčů a v dialektch indicko-tibetského pomezí pak prostě lidmi osídlené místo. Druhá část (*pála*) by mohla odpovídat tibetskému *bal* (vlna). V tomto případě by bylo možno slovo Nepál přeložit přibližně jako „posvátné sídlo vlny“. Pro tuto teorii může hovořit i nejstarší zmínka o Nepálu ve staroindické literatuře. Kautiljova *Arthaśāstra* (příručka státovědy) jej popisuje jako zemi, odkud pocházejí zvláštní vlněné příkrývky. Někteří badatelé odvozují název země pod Hímálajem od sanskrtského slova *népála*, který může znamenat buď med, cukrovou třtinu nebo datlovník. Ať už je slovo Nepál jakéhokoli původu, množství prastarých névářských místních jmen svědčí o tom, že předkové dnešních Névárců náležejí k nejstarším obyvatelům Nepálu.

Slovo Névár není název kmene ani etnika, je to pojem, který odedávna označoval obyvatele Káthmánské kotliny, a to bez ohledu na jejich antropologický typ či původní etnickou příslušnost. Névářská společnost vyrůstala na austrosasijských základech, později integrovala příslušníky nejrůznějších mongolských a indoevropských migrací. Později se stal vnitřním pojítkem névářské komunity poměrně složitý kastovní systém. Někteří kasty jsou antropologicky homogenní, jiné zahrnují příslušníky různých rasových skupin, přičemž ve vyšších kastách dominuje mongolský typ. U velké části névářských kast lze podle fyziognomie jejich příslušníků usuzovat na austrosasijský původ. Bez ohledu na antropologické rysy však rozeznáme Névářce poměrně snadno podle způsobu nošení břemen. Na rozdíl od ostatních obyvatel Nepálu, kteří přepravují náklady na zádech, v nůši upevněné popruhem přes čelo, užívají Névářci bambusového vahadla (*khamó*) zavěšeného přes rameno. V jazyce Névárců se prosadil vliv indoevropských migrací. Více než dvě třetiny névářské slovní zásoby tak tvoří slova přejatá ze sanskrtu a přizpůsobena fonetice a morfologii tibetskobarmského jazyka. Pro lepší představu uvedme alespoň dva příklady: sanskrtským slovům *džala* (voda) a *ghrta* (přepuštěné máslo) odpovídají névářské výrazy *la* a *ghjó*.

Počítání času

Bikramovský letopočet a nepálský kalendář V Nepálu se vedle evropského kalendáře křesťanské éry běžně užívá nejméně dvou asijských kalendářů a letopočtů. Oficiálním datovacím systémem Nepálu je bikramovský letopočet (*bikram samvat*), který roku 1903 zavedl jeden z dědičných premiérů z rodu Ránů, Čandra Šamšér. Bikramovská (v Indii nazývaná vikramovská) éra počíná rokem 57 před n. l. a byla údajně zavedena na památku vítězství legendárního krále Vikramy z Udždžajiní nad západoindickými Šaky. Tento systém nahradil severoindickou šaskou éru (*šaka samvat*) počínající rokem 78 před n. l., podle níž se v Nepálu počítala léta do roku 879 n. l., a která byla znovu obnovena jako oficiální letopočet země sjednotitelem Nepálského království králem Prithvím Nárájanem Šáhem roku 1769. Bikramovský letopočet předchází gregoriánský kalendář o 56 let, 8 měsíců a 17 dní (roku 2008 n. l. zhruba odpovídá rok 2064 BE). Kalendář je v zásadě solární, rok má 359–371 dní a je rozdělen do 12 měsíců o 29–32 dnech: *vaišákh* (duben–květen), *džéth* (květen–červen), *asár* (červen–červenec), *šrávan* (červenec–srpen), *bhadau* (srpen–září), *asaudž* (září–říjen), *káttik* (říjen–listopad), *mangsír* (listopad–prosinec), *pús* (prosinec–leden), *mágh* (leden–únor), *phágun* (únor–březen), *čait* (březen–duben). Počátkem roku je 1. den měsíce vaišákh, který připadá na 13. nebo 14. dubna gregoriánského kalendáře. Vaišákh je měsícem čtených náboženských (hinduistických i buddhistických) svátků oslavovaných nejen v Nepálu, ale také v Indii a okolních zemích. Na počátku roku se slaví svátky jara a dožínky, o prvním květnovém úplňku oslavují buddhisté v Nepálu, Indii, Bangladéši, Thajsku, Indonésii, Malajsií a na Šrí Lance Buddhovy narozeniny.

Většina náboženských svátků v Nepálu se však řídí nepálským lunárním kalendářem (*népál/névár samvat*), který zavedl roku 879 král Rághadéva z dynastie Mallů a který byl oficiálně užíván do roku 1769. Nepálský kalendář počíná dnem 20. října 879, kdy podle legendy známý boháč Sankhadhar Sakhva z Káthmándú vyrovnal z vlastních peněz pohledávky všech svých zadlužených krajanů. Za tento čin jej mnozí oby-

vatelé Káthmánské kotliny dodnes uctívají jako národního hrdinu a požadují, aby byl nepálský kalendář opět stanoven oficiálním datovacím systémem země.

Nepálský rok má 354 dní, každý třetí rok je přestupný a je prodloužen o jeden celý měsíc. Rok má tyto měsíce: *kačhalá* (říjen–listopad), *thinlá* (listopad–prosinec), *póhélá* (prosinec až leden), *sillá* (leden–únor), *čillá* (únor–březen), *čaulá* (březen–duben), *bačhalá* (duben–květen), *tačhalá* (květen–červen), *dillá* (červen–červenec), *gunlá* (červenec–srpen), *ňanlá* (srpen–září), *kaulá* (září–říjen).

II. Dějiny Nepálu do sjednocení země (1769)

Prehistorie a nejstarší osídlení v Káthmánské kotlině

Jak odhalil archeologický výzkum posledních let, pocházejí nejstarší stopy přítomnosti člověka v Nepálu ze starší a střední doby kamenné, tedy paleolitu a mezolitu. V období neolitu byla již úrodná Káthmánská kotlina, která zaujímá asi třetinu území dnešního státu, poměrně hustě osídlena, a to i navzdory své nesnadno přístupné poloze. Ze severu tuto rozlehlou dolinu prakticky uzamykala věčným sněhem pokrytá hradba Himálaje, příchozí z jihu zase museli překonat trojí pásmo himálajského předhůří. Je zřejmé, že obtíže a nebezpečí této cesty jistě mnohé lidi odrazovaly. Jak uvádí buddhistický pramen (podání čínského poutníka I-tsinga ze 7. století n. l.), již sám Buddha varoval své žáky před cestou do Nepálu, neboť v „horách na pomezí hrozily pocestným útoky divé zvěře a neméně divokých loupeživých horských kmenů“.

Příznivé klima a štědrá příroda země za horami však obyvatele sousedních krajů lákaly, zejména od posledního tisíciletí před n. l. byl Nepál cílem četných migrací. V nejstarších dobách sem však dokázali proniknout jen ti nejodvážnější a nejhouževnatější. Přicházeli z jihu proti proudu řeky Bágmátí, jejíž údolí bylo již v 7. století před n. l. hustě zalidněno. První osadníci, kteří přicházeli do Nepálu z ganžské nížiny, nebyli indoevropští Áryové, nýbrž příslušníci austroasijských etnik, kteří patřili k nejstarším obyvatelům Indického subkontinentu. Nevíme ale, kdy přesně se začali usazovat v Káthmánské kotlině, ani zda přicházeli jako kočovní pastevci či zemědělci. Záhy se však usadili a vytvořili poměrně vyspělou a materiálně prosperující kulturu, která přetrvala i poté, co se nejstarší obyvatelstvo rozplynulo v migračním přílivu mongolských kmenů vedených Kiráty a později Ličchavii.

Za prehistorické období Nepálu označujeme dobu od počátku osídlení až do 5. století n. l., kdy se objevují nejstarší datované místní nápisy. Na základě dosavadních archeologických nálezů však můžeme soudit, že v těchto „temných stáletích“ existovala v Káthmánské kotlině jedna z nejvyspělejších civilizací himálajského regionu. S bohatým zemědělským zázemím a rozvinutou městskou kulturou byla tato společnost (s jistými místními specifiky) obdobou civilizace severoindické nížiny, s níž udržovala časté a přímé kontakty. V rozvalinách zemědělských osad byly odhaleny nástroje k obdělávání půdy, zejména dřevěné pluhy a velké rýče, vhodné pro hloubkové kypření půdy. Takto obdělaná pole pak vydala úrodu pšenice, rýže a dalších plodin 2× i 3× ročně. Nepálci chovali skot a buvoly, jejichž mléko a maso konzumovali. Vesničané nevyužívali těchto zvířat ani k orbě ani jako záprahů dvoukolových kár. Břemena se přepravovala ve dvou navzájem spojených koších, které si nosič zavěšoval napříč přes rameno. Tento způsob je ostatně na nepálském venkově obvyklý i dnes. Koně a sloni se v Nepálu objevili až v prvních staletích n. l., jejich chovu se však ve zdejším prostředí příliš nedařilo. Na vysoké úrovni byla také řemesla. Obyvatelé Káthmánské kotliny vynikali zejména ve zpracovávání kovů, tkalcovství (vlněné pokrývky), dřevorezbě i hrncířství. Z tmavé nepálské hlíny se na hrncířském kruhu vyráběla zdobená keramika. Hlína byla vhodnou surovinou také k výrobě vypalovaných a velmi trvanlivých cihel, které v Káthmánské kotlině nahrazovaly jinde obvyklé stavební materiály, kámen či dřevo.

Svědectví archeologie a duchovní svět nejstarších obyvatel

V posledních desetiletích probíhá intenzivní archeologický výzkum v terajích, kde se nacházely patrně nejstarší osady na nepálském území. Archeologická lokalita Tilaurákót, kde – jak soudí někteří badatelé – bylo odhaleno sídelní město Budhova rodného klanu Šákjů, leží v okrese Kapilabastu (Kapilavastu) v západním Nepálu. Rozvaliny se rozkládají na ploše asi 5 km² a obklopují zbytky citadely, která byla postupně budována zhruba od roku 600 do roku 150 před n. l. Její starší části jsou hliněné, poslední je ale už vystavěna z pálených cihel. Ve východní části lokality odhalili archeologové obran-

ný val s branou a stúpou, na západě mohutný komplex brány s připojenou strážnicí, na obou světových stranách pak zbytky vodního příkopu. Dvojice stúp v severní části dávného města, která pochází ze 4. století před n. l., byla ve 2. století přestavěna. Městem vedou zhruba 6 metrů široké ulice. V rozvalinách cihlových staveb, z nichž nejmladší pocházejí ze 3. století před n. l., byly nalezeny keramické cisterny na vodu, velké džbány, terakotové studniční skruže a ohňové oltáře. Do 4. a 3. století před n. l. se datují antropomorfní terakotové figurky. Vedle stříbrných značkových mincí (*punch marked*) byly objeveny mince a keramika z doby severoindických dynastií Šungů (konec 2. století před n. l.) a Kušánů (1.–2. století n. l.). Sbirku nálezů doplňují nejrůznější měděné, železné (hroty šípů, hřebíky) a kostěné či terakotové předměty (hrací kostky, rybářské háčky). Asi 2 km na sever od Tilaurákótu bylo odhaleno 17 malých stúp a několik komplexů rozvalin, z nichž jeden, nedaleko Lumbiní, badatelé považují za Buddhovo rodiště.

Nejstarší stopy osídlení Káthmánské kotliny svědčí o tom, že migrující kmeny opouštěly krátce po příchodu do údolí pasivectví a kočovný způsob života a usazovaly se na zemědělské půdě. Kmenová společnost, kterou na základě zvykového práva řídili kmenoví náčelníci, mohla být jistou dobu součástí kšatrijské klanové republiky (*gany*) kmenového svazu *Vrdždži* s centrem ve městě Vaišálí. S příchodem dalších migrantů ze severní Indie, s nimiž se do Nepálu dostávala vyspělejší kultura, řemeslné dovednosti a dosud neznámé výrobní postupy, se kmenové zřízení v Káthmánské kotlině postupně rozpadalo. Aristokracie migrantů splývala s místní elitou a společně utvářely novou vládnoucí třídu.

O duchovních hodnotách a náboženství z doby nejstaršího osídlení Nepálu mnoho nevíme. Je známo, že obyvatelé Káthmánské kotliny již před počátkem našeho letopočtu uctívali indická božstva (Višnu, Šivu a některá ženská božstva). To však nevylučuje, že původní obyvatelstvo mělo vlastní náboženské představy a kultury, jejichž stopy jsou ostatně dodnes patrné v nepálském buddhismu i hinduismu. Staré nepálské mýty a legendy svědčí o tom, že stejně jako ostatní neolitické zemědělské kultury pěstovala civilizace Káthmánské kotliny magické kultury a rituály zaměřené především na udržení plod-

nosti, úrodnosti půdy a ochranu sklizně před rozmary přírody, proti níž byli lidé bezmocní. Přírodní síly nabývaly v lidských představách podobu dobrých duchů či naopak zlovolných démonů, kteří ovládali jejich životy a museli být uctíváni či usmiřováni obřady a oběťmi (pravděpodobně i lidskými). Nepálci vypracovali poměrně složitý pohřební rituál spojený s kremací, který měl zabránit zemřelému člověku přijmout podobu démona, v níž by pak dlouho sužoval celé okolí. Patrně z téhož důvodu také dbali na to, aby lidé umírali pokud možno uvnitř domu.

Kirátové a jejich prehistorický stát Na rozdíl od Névárců, kteří zcela unikli pozornosti autorů staroindické literatury, byli Kirátové v sousední Indii známi odedávna. Védská a epická literatura líčí Kiráty jako divoké obyvatele lesů a hor, oblečené do zvířecích kůží, živící se lovem a sběrem lesních plodů a kořínků. Ze zmínek v dobové literatuře vyplývá, že v 1. tisíciletí před n. l. sídlili Kirátové na rozlehlém území dosahujícím od terají až po deltu Gangy, kde žili v sousedství kanibalských kmenů a byli známi jako „tygří lidé“. Čínské prameny zase označovali Kiráty jako „nahé lidi“, kašmíráská kronika *Rádžataranginí* je staví na roveň nejnižším a nejvíce opovrhovaným kastám.

„Lesní barbaři“ však jistě nebyli zdaleka tak primitivní, jak autoři staroindických textů naznačují. Byli houževnatými a obávanými bojovníky, s nimiž indoevropané Árijové museli při dobývání severoindické nížiny svádět nelehké bitvy. Pod tlakem indoevropských osadníků odcházeli Kirátové z lesů ganžské nížiny, stahovali se do terají a do údolí východního Himálaje. Ovládli horské průsmyky mezi Nepálem a Indií a přibližně v 6. století před n. l. pronikali do údolí řek Gándakí a Kóší, aby za ochrannou hradbou nepálských hor našli nový domov. V eposu *Mahábhárata* jsou Kirátové jmenováni mezi kmeny, které žijí na periferii Indie osídlené Árji. Tam se s nimi také setkávali hrdinové staroindických eposů: pánduovský princ Ardžuna při výstupu do Himálaje bojoval s Kirátou, z něhož se vyklubal sám bůh Šiva. Ardžunův bratr Bhíma údajně překročil Himálaj a podrobil si vladaře zemí v povodí Sapta Gándakí a Sapta Kóší. *Mahábhárata* uvádí, že jeden

z nich, Subáhu, který vládl Kirátům a Tamangům, přijal hrdiny eposu bloudící v té době ve vyhnanství jako přátele. Fyzický vzhled Kirátů, jejich světlá pleť, vysedlé lícní kosti, ploché a krátké nosy, úzké tmavé oči, řídké vousy a menší podsaditá postava napovídají, že antropologicky náleželi k mongolskému typu, stejně jako většina horských kmenů dnešního Nepálu. Mnohé z nich se také hlásí ke kirátskému původu, odborníci však považují za přímé potomky Kirátů pouze kmeny Limbu a Khambu, které sídlí na indicko-nepálském pomezí v oblasti dodnes nazývané Kiráta. O mongolském původu Kirátů svědčí také jejich jazyk, který vnutili staršímu obyvatelstvu Káthmánské kotliny a jenž se stal základem dnešní névárštiny. Jazyky, jimiž se hovořilo před příchodem mongolských kmenů, z Káthmánské kotliny v podstatě vymizely. Jejich stopy se dochovaly pouze v některých névářských slovesech odvozených od starších austroasijských kořenů a v názvech několika nejstarších lokalit.

Kolem roku 600 před n. l. vytvořili Kirátové v Káthmánské kotlině první státní útvar, k jehož tradici se dodnes hlásí nejstarší etnické skupiny himálajského regionu – Névárci, Rájové, Limbuové, Sunvárové a další. Stát hospodářsky prosperoval a udržoval živé obchodní styky s indickými sousedy. Pod indickým vlivem se rozvíjela i jeho kultura. Snad v roce 563 před n. l. se v himálajském Lumbiní narodil v rodině jednoho z horských rádžů princ Siddhártha – nikdo menší než pozdější Buddha – a na přelomu letopočtů se již většina obyvatel Káthmánské kotliny hlásila k buddhismu. Zdá se, že kirátští králové vládli v Nepálu ještě v 1. století n. l., nezařadili však žádné nápisy ani jiné písemné doklady. Seznam jmen a posloupnost dynastie jsou zaznamenány pouze v nepříliš hodnověrných středověkých nepálských kronikách. Pouze u tří z 29 kirátských panovníků je kromě jména uvedena i stručná životopisná informace. Džitádéší, v pořadí třetí kirátský vládce, údajně bojoval v Himálajích proti bájnému panduovskému princovi Ardžunovi, zatímco 7. vladař Gali se naopak účastnil bitvy na Kurukšétře po Ardžunově boku. Za vlády 14. krále Sthumka měla navštívit himálajská údolí mise krále Ašóky, aby nechala v Buddhově rodišti vystavět *viháry* (buddhistické kláštery) a svatyně. V čele poselstva prý stála Ašóko-

va dcera Čárumatí, která se v Nepálu provdala za urozeného névárského velmože Dévamálu. Tyto zprávy však náleží spíše do oblasti mýtů a v žádném případě je nelze chápat jako historicky věrohodné.

Nejstarší historické státy

Království Ličchaviů Legendami je zahalen i původ Ličchaviů, kteří se začali přesouvat ze svých indických sídel do Nepálu zhruba v 1. a 2. století n. l. Staroindické prameny většinou řadí Ličchavie k mongolským kmenům, pouze džinistický kánon jim připisuje příslušnost k Árjům a ke kšatrijské (válečnické) kastovní skupině. S příchodem Ličchaviů zapustila v Nepálu kořeny sanskrtská vzdělanost a árjovská civilizace. Jejich příchod do Káthmánské kotliny přispěl k postupnému rozpadu kmenového zřízení, jež uvolnilo prostor kastovnímu systému.

O vzniku a počátečním období mocného státu Ličchaviů v Nepálu nemáme věrohodné informace. Seznamy a posloupnost panovníků, které uvádějí středověké kroniky, jsou nespoehlivé a často se rozcházejí. Od 5. století však můžeme údaje kronik porovnávat s epigrafickými prameny. Nejstarší nápisy vznikaly za vlády krále Manadévy I. (386–427 n. l.). Z období nejstarších dějin Nepálu máme dosud k dispozici něco přes stovku nápisů, z nichž byla ale zatím zpracována a publikována pouze část (nejvíce nápisů vydal italský badatel R. Gnoli). Nápisy, které pocházejí většinou z období let 400–600 n. l., jsou psány v sanskrtu písmem guptovského typu, což naznačuje možnost dočasné závislosti himálajského království na guptovské říši, přinejmenším však blízké vztahy obou států.

Nápisy i kroniky se shodují v totožnosti zakladatele dynastie, která nahradila Kiráty. Byl jím patrně král Džajadéva I. (nazývaný rovněž Nimiša), který vstoupil v čele svých oddílů do Nepálu někdy kolem roku 150 n. l. O Džajadévoých bezprostředních nástupcích nápisy neříkají nic, je však zřejmé, že v průběhu následujících dvou století Ličchaviové cílevědomě upevňovali svou vládu nejen v Káthmánské kotlině, ale i v okolních horských oblastech. Král Mánadéva I. připojil k říši údolí řeky Gándakí a formálně panoval na celém území leží-

cím na jih od Vysokého Himálaje mezi řekami Dúdh Kóší (na východě) a Gándakí (na západě).

Záhy po Manadérově smrti se poprvé v dějinách Nepálu setkáváme s jevem, který se později v této zemi stal běžným. Je to režim dvojvládní (*dvairádžja*). Stav dvojvládní prozrazují epigrafické prameny tam, kde jsou nápisy signovány nejen jménem legitimních panovníků, ale zároveň jmény ministrů a velmožů (*mahásamantů a pradhánů*), kteří měli v ruce skutečnou moc a změnili krále často v pouhé loutky. Ve druhé polovině 5. století se objevili v blízkosti ličchaviského trůnu postupně tři ministři z mocné rodiny Guptů (Rávígupta, Krámálíla a Bhaumagupta), nejspíše příslušníci vedlejší větve imperiální dynastie z Pátaliputry.

Anšubarman a jeho doba K příbuzným Velkých Guptovců patřil snad i Anšubarman (vládl v letech 606–619 n. l.), který bývá označován za jednu z nejvýznamnějších osobností starších nepálských dějin. O původu tohoto muže nevíme nic jistého, byl však zřejmě schopným politikem s dobrým rodinným zázemím, neboť záhy získal plnou důvěru ličchaviského krále Šivadévy I. (vládl v letech 590–605). Ten Anšubarmana posléze jmenoval regentem a sám se dobrovolně vzdálil z veřejného života.

Anšubarman převzal vládu za neobyčejně svízelných okolností. Neschopnost předchozích vládců přivedla království na pokraj chaosu. V různých částech země existovaly prakticky autonomní državy jednotlivých aristokratických rodin, východní oblasti byly zcela v moci horských kmenů. Anšubarmanovi se podařilo znovu nastolit jistý řád, a dokonce rozšířit území státu připojením velké části terají a dolního toku Gándakí až do míst, kde řeka opouští Himálaj. Odolal politickému i vojenskému tlaku Tibetu a zachoval své zemi nezávislost. Přestože nikdy neužíval královských titulů, je pravděpodobné, že vládl jako svrchovaný monarcha. První samostatný Anšubarmanův nápis (bez formálního uvedení jména ličchaviského panovníka) pochází z roku 606 n. l. Anšubarman se v něm již nezmiňuje o bojích a nepřátelích, z toho lze soudit, že se mu podařilo poměry v zemi stabilizovat. Jako první vládnoucí regent razil Anšubarman vlastní mince, zpevnil měnu a uspořádal mone-

tární systém tak, že stanovil hodnoty všech stříbrných (*purána* s obsahem 3,80 g ryzího kovu) a měděných (*pana, karšapana* – 9,48 g mědi) mincí v oběhu. Vybudoval nové administrativní centrum – palác nazývaný Kailásakutabhavana a barvitě popsaný v pozdějších čínských pramenech. Více než deset roků po Anšuarmanově smrti si o něm zaznamenal čínský buddhistický poutník Süan-cang: *V poslední době tam* (v Nepálu, poznámka S. V.) *měli krále jménem Amšuarman, který vynikal solidními vědomostmi a bystrým úsudkem. Sám dokonce napsal nějakou gramatiku. Král si váží vzdělanosti a oceňuje ctnost. Jeho reputace se šíří do všech stran.* (překlad Josefa Kolmaše, 2002). Přestože Anšuarman patrně uctíval Šivu (Pašupatiho), přál i Buddhovu učení a nedovolil, aby byla v jeho zemi potlačována jakákoli náboženská víra.

Süan-cang a jeho zpráva o Nepálu Roku 629 opustil hlavní město říše Tchang čínský buddhistický poutník Süan-cang (asi 602–664) a vydal se na dlouhou cestu do vzdálené Indie, aby zde shromažďoval náboženské texty a navštěvoval buddhistické svatyně a kláštery. Jeho *Zápisky o západních krajinách za Velkých Tchangů* se staly cenným historickým pramenem a bohatým zdrojem místopisných informací o celém regionu. Süan-cangovi vděčíme také za první obsažnější zprávu o Nepálu a jeho geografické poloze. V 7. knize svých Zápisků si poutník zaznamenal, že *když se jde z odtud* (z krajiny Vrdždži/Fu-li-š, poznámka S. V.) *tisíc čtyři sta či pět set li na severozápad, dorazí se po překročení několika hor a zdolání několika údolí do Nepálu. Nepál (Ni-po-luo) má po obvodu něco přes čtyři tisíce li a nachází se uprostřed Sněžných hor. Hlavní město měří v obvodu přes dvacet li. Hory a říční toky tam v těsném sledu na sebe navazují. Země je vhodná pro pěstování obilí a je tam hojnost květin a ovoce. Těží se červená měď a chovají ptáci dživamdživa (dvouhlavý mytický pták připomínající lesní koroptev). Při obchodování používají mincí z červené mědi. Podnebí je ledově studené. Chování lidí je falešné a věrolomné, povahu mají tvrdou a prudkou, pravdu a čest berou na lehkou váhu. Jsou nevzdělaní, avšak dovední v umění a řemeslech. Vzezřením a postavou jsou šerední a nevhlední. Jsou mezi nimi věřící i heretici. Kláštery a chrámy děvů na sebe těs-*

ně navazují. Mnichů je přes dva tisíce a pilně studují nauky jak Velkého (mahájána, poznámka S. V.) tak Malého (hínajána, poznámka S. V.) vozu. Počet jinověrců a různých sektářů není znám. Panovník pochází z klanu Liččaviů a patří do kasty kšatrijů. Je vzdělaný, ctnostného smýšlení a je upřímným stoupcem Buddhova zákona. (překlad Josefa Kolmaše, 2002).

Podle Süan-cangových záznamů zaujímalo nepálské království v 7. století zhruba jednu třetinu území dnešního státu. Poutník jej však lokalizoval poměrně přesně, přestože se zdá, že Nepál osobně nenavštívil, ale pouze o něm slyšel ve Vaišáli, hlavním městě kmenového svazu Vrdždži. Kromě údaje o vzdálenosti z Vaišáli totiž zcela chybí popis této cesty dlouhé asi 300 mil. Pravdě neodpovídá ani sdělení, že nepálské údolí leží uprostřed Sněžných hor. Nejbližší zasněžené vrcholky se tyčí ve vzdálenosti nejméně 40 km od středu Káthmándske kotliny a žádný návštěvník by tuto skutečnost jistě neopomenul.

Úpadek moci Liččaviů Anšuarman nezanechal mužského potomka. Krátce po jeho smrti uchvátil vládu v Káthmándske kotlině Džišnugupta, patrně příbuzný severoindických Guptovců, který se ale na rozdíl od svého předchůdce nechával v nápisech titulovat jako král. Zatímco veškerá moc byla v rukou regentů, na trůnu se střídali a v bratrovražděných a zbytečných bojích vyčerpávali právoplatní panovníci z rodu Liččaviů, kteří však neměli na vládu žádný vliv. Jeden z uchazečů o královskou korunu, Naréndradéva, hledal podporu pro uplatnění následnického nároku dokonce v sousedním Tibetu, který mu ochotně poskytl potřebnou pomoc. Roku 642 n. l. překročil Naréndradéva v čele tibetských oddílů severní hranici své země a vtrhl do Káthmándske kotliny, kde nenarazil na významnější odpor. Sesadil regenta Višnuguptu (Džišnuguptova syna), skoncoval s dvojládím a v plném rozsahu opět nastolil moc liččhaviské dynastie. Na trůnu pak setrval plných 40 let. V počátcích svého panování Naréndradéva (643–683) zřejmě odváděl pravidelné poplatky tibetským vládcům jako náhradu za vojenskou pomoc. Zprávy o několikaleté okupaci Káthmándske kotliny, jak je zaznamenali tibetští kronikáři, však nepálské prameny nepotvrzují. Naréndradévovu

říši navštěvovala tibetská a čínská poselstva, král však udržoval živé styky i s indickými státy. Oženil svého syna s princeznou z Pátaliputry, pro vnuka získal za manželku jednu z dcer krále Gaudy (část dnešního Biháru či Bengálska).

Obnovení moci ličchaviské dynastie přineslo království všestranný prospěch. Naréndradéva postupně odrazil pokusy Tibetu o vměšování do vnitřních záležitostí státu a upevnil svou moc i v nově připojených terajích. V zemi dříve rozervané dvojevládím a válkami ožívalo zemědělství, byly znovu zahájeny stavby zavodňovacích zařízení, po obchodních cestách opět putovaly karavany naložené zbožím. Z královské štědrosti bohatly buddhistické kláštery stejně jako svatyně bráhmanských božstev. Ličchaviské královské nápisy uvádějí po Naréndrovi dalších 11 jmen panovníků, o životě a činech jejich nositelů však není nic známo. Soudí se, že vláda Ličchaviů v Nepálu trvala do roku 877.

Pro následující období více než 250 let nemáme k dispozici žádné historické prameny, nepočítáme-li nespolehlivé středověké kroniky. Tyto kroniky nazývané *vanšávalí* byly původně jen genealogickými seznamy, teprve pozdější díla uvádějí i některé události, zejména náboženského významu. Kroniky dělíme zhruba do dvou skupin. Starší, sepsané před rokem 1400, a pozdější, které vznikaly kolem roku 1800 a byly již ovlivněny novými pány Nepálu, Gurkhy. První ze starších kronik je psána gramaticky nesprávným sanskrtem, jazykem druhých dvou starších kronik je stará névárština, dnes těžko srozumitelná i nepálským učencům. Pozdější kroniky jsou psány v górkhálštině (indoevropském jazyce Gurkhů), a to ve dvou verzích: buddhistické a hinduistické. Autorem hlavní buddhistické kroniky, která vznikla kolem roku 1800 v Pátanu, je mnich Mahábódhi Vihára. Do angličtiny ji volně přeložil a roku 1877 vydal D. Wright. Hinduistická kronika, kterou sepsal roku 1834 Siddhi Nárájan, je citována pouze v díle S. Léviho vydaném pod názvem *Le Népal, étude historique d'un royaume hindou* v Paříži v letech 1905–08.

Thákurové a Mallové Z nepálských kronik se dovídáme, že po dlouhém období zmatků byla v Káthmánské kotlině obnovena státnost zásluhou hinduistické dynastie Thákurů, která

Toto je pouze náhled elektronické knihy.
Zakoupení její plné verze je možné v
elektronickém obchodě společnosti eReading.